

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Красимира П. Даскалова, Катедра БИН,
Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

за трудовете на

гл. ас. д-р Валентина Милчова Миткова,

единствен кандидат в конкурса за „доцент“ по професионално направление

3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография - История на книгата),

обявен в „Държавен вестник“, бр. 92 от 11 ноември 2022 г. за нуждите на Катедра БИН,
Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

За кандидатката. Валентина Миткова завършва езикова гимназия (с профил „английски език“) в Кюстендил през 1998 г. и придобива бакалавърска (през 2003 г.) и магистърска („Изкуства и съвременност - XX-XXI век“, през 2008 г.) степени по културология в Катедра „История и теория на културата“ към Философски факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с отличен успех. Между 2009 и 2014 г. е редовна докторантка по История на книгата в Катедра „БИН“, Философски факултет на СУ. (С продължение поради използван отпуск по майчинство.) През 2014 г. Миткова защитава дисертация върху половите аспекти на авторството в модерната българска култура „Авторство и канон в българската книжнина (1878-1944). Жените авторки“.

Кандидатката притежава богата езикова култура. От западните езици владее английски и немски, а от балканските - гръцки и сръбски език. Всички те са необходими за теоретично информирани и компаративни изследвания в двете полета, в които д-р Миткова работи: историята на книгата и четенето и историята на жените.

От 1 март 2018 г., след спечелен конкурс, д-р Миткова е главен асистент по история на книгата в Катедра БИН на Философски факултет. Преподава задължителни курсове, свързани с ръкописната и печатната традиции в книжовната култура и в областта на краезнанието - на бакалавърско ниво (за студенти от специалност „БИН“ на Философски факултет и специалност „Книгоиздаване“ на ФЖМК на Софийския университет); за магистри д-р Миткова води един задължителен и един избираем курс за студенти от международната МА програма по история на жените/пола МАТИЛДА (към специалност „Културология“ на Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“) - и двата, свързани с половите аспекти на културата (книжовна и популярна).

Д-р Миткова също е преводачка (от английски на български език) на 12 от статиите в сборника „История на книгата/Книгата в историята“, том 2 (издаден през 2021). За нуждите на университетското преподаване и за широката публика Валентина Миткова превежда на български книгата на американската историчка Мария Букур *Gendering Modernism* и по-голяма

част от друга книга в полето на историята на жените - с автор Кристен Годси - *Second World/Second Sex*. (И двете книги бяха публикувани на български език през 2020 година.)

Обща характеристика на трудовете за конкурса. Д-р Миткова участва в конкурса за доцент с публикуван монографичен труд *Пол, периодичен печат и модернизация в България (от края на XIX до 40-те г. на XX век)*, издаден от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ в края на 2022 г. и 12 други публикации - статии, студии, рецензии на книги; от тях 8 са на английски език. Изследванията на български език се появяват в тематични сборници, в списания като *Литературна мисъл* (2021) и *LiterNet. Списание за литература, изкуство, хуманитарни и социални изследвания* (2021). Текстовете ѝ на английски език са публикувани в колективни томовете (1 публикация, през 2022) и в две реномирани англоезични списания: 1) *ASPASIA. The International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History* (6 материала, съответно през 2022, 2020, 2019, 2018, 2016, 2015) и 2) *Feminist Encounters. A Journal of Critical Studies in Culture and Politics* (1 статия, през 2020). Всички те в различна степен обговарят изследователски аспекти, тематично свързани с издадената и рецензирана тук монография. Осем от публикациите са включени в издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни като Scopus и Web of Science. Забелязаните цитирания са в реферирани списания, в рецензирани научни издания и научни сборници и учебни помагала. Предложените за рецензия трудове са в областта на конкурса и не повтарят представените преди това за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Те отговарят на националните изисквания за научната област и професионално направление и на допълнителните изисквания на СУ „Св. Климент Охридски“. Представени са всички необходими документи за участие в конкурса, изброени в чл. 107 от Правилника на СУ.

Монографията: Книгата на д-р Валентина Миткова *Пол, периодичен печат и модернизация в България (от края на XIX до 40-те г. на XX в.)* е посветена на аспект, който занимава значителна част от историците на книгата и четенето: как печатните медии променят обществото, в този конкретен случай как „женската“ периодика съдейства за еманципацията на „втория пол“ (Симон дьо Бовоар).

Подвластни на призива (*livre et societe*) на създателя на академичната история на книгите Анри-Жан Мартен за повече изследвания на въздействието на книгите/текстовете върху обществото, много от историците в полето през нашия XXI век са солидарни с тезата на Елизабет Айзенщайн за „печатната преса като агент на промяна“ и идеята на Робърт Дарнтън, че книгите и текстовете революционизират своите читатели и водят до социална промяна. Анализът, който Миткова предлага за възникването и историята на периодичните издания, ориентирани към женската читателска публика в българската национална държава до 1944 г. е един от малкото теоретично информирани и по-цялостни опити за среща между полетата на историята на книгата и четенето и историята на жените, за полово сензитивна история на книжовната култура.

Монографията е структурирана в увод, три глави, заключение и списък на използваната литература (с. 237-261). В **Увода (с. 9-22)** - авторката очертава целта и обекта на изследването, обговаря използваните в текста основни категории на исторически анализ като „модерно време“, „модернизация“, „модернизъм“, „еманципация“, „феминизъм“, представя структурата на работата и различните фокуси на трите основни глави.

Първа глава (с. 23-66) - „Женският периодичен печат в контекста на съвременните феминистки изследвания“ - се занимава с теоретични и методологически въпроси и компаративни аспекти на книжовността на жените на Балканите. Миткова представя основни дебати, свързани с авторството на жените (като този за *Geschlechtsvormundschaft*, „половото настояничество“) и проследява как феминистката литературна критика води постепенно до реконструирането на историята на литературата, създадени от жени. Следващият акцент в първа глава е върху *the state of the art* и българската историография за женското писане през дефинирания времеви период (края на XIX - 40-те г. на XX в.). Как западната традиция третира въпроса за женските периодични издания и как феминистките изследвания на Балканите (гръцки, сръбски, турски) се вписват в тази изследователска парадигма, д-р Миткова проследява в последната част на първа глава.

Текстът съдържа референции към и влиза в диалог с основополагащи автори и произведения от XIX и XX век, които маркират еволюцията на мненията в западните общества, свързани с „женския въпрос“, женското писане и жените-авторки: от Гьоте, Фихте и Мери Уолстънкафт през Вирджиния Улф и Симон дьо Бовоар до по-съвременни изследователки и авторки на феминистка критика като Бети Фридан, Джърмейн Гриър, Кейт Милет, Мери Игълтън, Елен Сиксу, Люс Иригаре, Юлия Кръстева, Патрисия Майърс Спаркс, Елън Моер, Илейн Шоуолтър, Джудит Фетърли. Миткова обръща внимание и на един дебат върху *écriture feminine* на страниците на единственото (все още) списание за история на жените/половете в Източна Европа *ASPASIA. The International yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History*, публикувано (вече на шестнадесет години) от Берган Букс в Ню Йорк, в който участват и писателката Кристин Димитрова и литературната историчка Милена Кирова. Прегледът на изследвания върху българската литературна традиция на жените - на Милена Кирова, Миглена Николчина, Инна Пелева, Биляна Курташева, Албена Вачева, Людмила Малинова, Надежда Александрова - създава добра представа за най-авторитетните критики към андроцентричността на българския литературен канон и отсъствието на реален диалог между феминистката литературна критика и литераторите и литературните критици, принадлежащи на мейстрийма.

Представеният феминистки наратив в медийната историография на Запад - Алета Файнсод Кейн, Сюзън Алвес, Джейн Марек, Барбара Грийн - разкрива как периодичният печат

се инструментализира в усилието за социални и политически промени, свързани с ролята и мястото на «втория пол» в модерната епоха. Д-р Миткова обръща внимание върху алтернативната (феминистка) «контрапубличност» (Нанси Фрейзър) на женските издания, един ракурс, който създава добра рамка за ползотворни изследвания върху историческото маргинализиране на женския пол. Последното, с което тази глава се занимава е осмислянето на «конкуриращите се идеологически наративи» през модерната епоха и историята на женския периодичен печат в Сърбия, Гърция и Турция, с изследователките и проектите в тези балкански академични контексти.

Втора глава (с. 67-108) - „Българският женски периодичен печат в контекста на модернизацията на националната държава“ - очертава „женския въпрос“ в *longue-durée* перспектива (възрожденска и следосвободенска). Тя започва от издаването на първото „женско“ списание „Ружица или ред книжки за жените“, редактирано от Петко Славейков, който „въобразява“ и „нормира“ „имплицитните си читателки, техните нагласи и интереси от мъжка гледна точка“ (с. 81). Миткова обръща внимание върху любопитни аналогични стратегии на английски собственици на периодични издания, издатели и редактори през XVIII и XIX век.

Модернизационните импулси на българската национална държава в областта на образование (откриване на нов тип и повече училища), изграждането на научни институции (университет, библиотеки, книжно дружество/БАН) и културни институции (театър, опера, музеи), урбанизация и пр. са логичният контекст, в който Миткова позиционира половите асиметрии в сферите на образование, професионална реализация и политическо гражданство на жените. Авторката разглежда и някои от основните женски организации (както „буржоазни“, така и социалистически), създадени в първите четири десетилетия на XX век, в които се създава и чрез които се разпространява еманципаторският дискурс на женската периодика. Прегледът на доминиращия андроцентричен печат е последван от представяне на основните типове женски вестници и списания (*експлицитно феминистки и домакински/реляционно феминистки*, според типологията на феминистката аргументация, създадена от американската историчка на европейските феминизми Керън Офън), с което се очертава алтернативното публично пространство, предмет на следващата глава от монографията.

Трета глава (с. 109-217) демонстрира стратегиите на горните два типа периодични издания за модернизиране и еманципиране на българските жени. Анализът започва с *експлицитно феминисткия печат* - „буржоазните“ издания „Женский свят“, „Женски глас“ (орган на Българския женски съюз в редактирането на който участват няколко от активистките на женското движение, между които Ана Карима, Юлия Малинова, Димитрана Иванова), „Равноправие“ (на Ана Карима), „Гражданка“ (на Жени Божилова-Патева) и продължава с разглеждането на социалистическия женски печат - „Женски труд“ на Вела Благоева,

„Благоденствие“ и „Недоволната“ (на Женския социалдемократически съюз), общо седем издания, излизали от 90-те години на XIX век до 1944 г. Любопитно е да се отбележи, че органът на Българския женски съюз - в. „Женски глас“ (1899/1901-1944) отстъпва по продължителност единствено на партийния в. „Мир“ (1894-1944) и доминира феминистката контрапубличност през целия период, обект на изследване в рецензираната монография. Миткова се спира на продължителността, издателките/редакторките на въпросната периодика, доминиращите теми и еманципаторските идеи по отношение на жените, които тези издания пропагандират и защитават, на икономиката на списването им, тиражите и циркулацията им, на имплицитните и реални читателки. С изключение на „Женский свят“, където има и мъжко участие, всички други издания от тази група са списвани за жени от жени, т.е. те са наистина „женски“ (и феминистки) издания. Много от въпросите, които занимават феминистките от периода са общи за всички подобни издания: ролята и мястото на жените в обществото и семейството, половата дискриминация в националната държава, девическото средно и висше образование, историята на международното и националното женско движение, смисълът на феминизма/феминизмите, политическото представителство на жените, опазването на мира, женският труд (на жените от средната класа, на работничките и селянките), различията между социалистическата и буржоазно-феминистката визии за женска еманципация.

Частта за *домакинските/реляционно-феминистки издания* разглежда четири от тях. Периодът преди Първата световна война е представен с по-традиционното „осцилиращо между патриархалните стереотипи и модерните визии за женския пол“ (с. 157) сп. „Българка“ (на Алис и Панайот Кършовски) и „Мода и домакинство“ (на Елена Ушева), емблематично за това време издание. Двете най-популярни междувоенни женски издания „Икономия и домакинство“ (на Теодора и Стефан Пейкови) и „Вестник на жената“ (на Пенка и Христо Чолчеви) са предмет на анализа на д-р Миткова в последната част на монографичното изследване. При представянето на идейната насоченост на тези издания стават все по-ясни основанията на Миткова да ги причисли към феминистката периодика на „Нова България“: Материалите, публикувани на страниците на този печат оспорват традиционните възгледи за мястото и ролята на жените; критикуват недопускането на женския пол до висше образование в страната; настояват за професионално образование на жените; приобщават българските читателки към модните тенденции и естетическите вкусове на европейската модерност; пропагандират рационална организация на всекидневния живот. „Мода и домакинство“ на Ушева работи и върху амбициозната задача за интелектуално усъвършестване на жените чрез поместване на някои от най-добрите образци на българската и световната литература. За да контекстуализира женския периодичен печат на междувоенна България д-р Миткова се спира и на общоевропейските тенденции и преплетености във феминисткия дневен ред след Първата световна война. От една страна тя отчита субверсивността на военното време за промяна на довоенните полови режими, от друга - обръща

внимание на регресивните тенденции във формулирането на женски идентичности и бума на женската периодика с домакински профил във времето между двете световни войни (20-30-те г. на XX век). Въпреки своя профил обаче и през този период „домакинските“ издания се занимават с експлицитно феминистки въпроси като дискриминацията на жените-юристски, с „женския чиновнически въпрос“, с инициативите на Българския женски съюз, дискутират духовния потенциал на жените.

Заключението (с. 219-235) изтегля проблематиката на женския печат във времето на държавния социализъм за да потвърди ролята на левия феминизъм на източноевропейските женски движения в периода на Студената война. И въпреки че отсъствието на традиционното обобщаващо предишния период заключение може да се стори странно на някои читател/к/и на тази книга, аз лично приветствам заключителните бележки на д-р Миткова, които - с разглеждането на сп. „Жената днес“ и „Лада“ - продължават традицията на женските издания от времето преди Втората световна война и се вписват в един широк международен дебат на съвременния академичен феминизъм.

Научният апарат на книгата отговаря на стандартите в хуманитарните и социални науки. Списъкът с използвани заглавия (с. 237-261) съдържа над 500 заглавия: 375 - на български език (първични източници и вторична литература) и 152 - на чужди езици, най-вече английски, но също на сръбски и гръцки. Цитираните източници са реално използвани и вплетени в аргументацията на авторката. Те отговарят на нивото на *the state of the art* в изследваното интердисциплинарно историографско поле.

Научни приноси: Научните приноси на изследванията на д-р Миткова са в няколко основни взаимосвързани аспекта на женската книжовна култура след 1878 г: *За първи път в българската историография д-р Миткова представя теоретично промислени изследвания върху женския периодичен печат в следосвободенска България като използва подходяща типология (базирана върху индивидуалистката и релационно-феминистка аргументация, предложена от Керън Офън) на женската периодика в българския научен контекст. Използваният компаративен подход и представянето на близки по характер изследвания на полово сензитивната социална и културна история на Балканите, включително на женските периодични издания и половите аспекти на книжовната култура като цяло е сред малкото подобни опити в Югоизточна Европа. С публикуваните на английски език статии, студии и рецензии на книги, с участието си в редакционната колегия на сп. ASPASIA, с многобройните си вече преводи, с цялата си изследователска и преподавателска дейност, д-р Валентина Миткова се откроява като едно от водещите имена в полово сензитивна история на книжовната култура на Балканите.*

Имам малки **критически (по същество технически) бележки по текста**: 1) Според мен, било по-добре, ако в началото на Първа глава бяха представени дискусиите за периодичните издания първо в западната и балканската изследователска традиция, а след това се мине към конкретния български случай; 2) Трудът на Фихте (с. 24) би трябвало да бъде цитиран с оригиналното си немско заглавие, а не на английски език; 3) При разглеждането на *The feminine mystique* на Бети Фридан (с. 30-31) да се каже по-ясно, че книгата третира специфичен проблем на жените от средната класа (горната средна класа) в САЩ, а не за всички жени в Америка по това време; 4) Биха могли да се използват някои от публикациите на Ана Коларич и Серпил Чакър на английски език и пр.

И няколко въпроса: Всички, които се занимаваме с историята на книгата и четенето сме наясно колко трудно е да се намерят подходящи източници за историята на читателите и четенето, да се надскочи говоренето за идеалните и имплицитни читатели (Изер). След това подробно проучване на използваните в монографията периодични издания, може ли да се направи социологически профил на читателките им, възможно ли е да се каже нещо по-конкретно за реалните читателки/читатели на женската периодика от разглеждания период?

Заклчението (с. 225) твърди, че след 1944 г. „експлицитно феминистките издания изчезват“, но се прави реверанс към сп. „Жената днес“, което съдържа релационно феминистка реторика. Споменава се и дебатът, иницииран от Нанет Фънк и дискутиран на страниците на сп. „Аспазия“. Въпреки че това не е задача на монографията, имам следния въпрос: Отчитайки публикациите (западни и местни) върху „половия договор“ в Източна Европа, цитирани в заключението и специално проучванията на Франсиска де Хаан за „левия феминизъм“ в света след Втората световна война и преплетените истории на феминизмите (с всички резерви към идеологическия контекст и реалиите на държавния социализъм) и въз основа на проведеното досега изследване на женската периодика във времето на държавния социализъм, би ли могло да се говори за държавен феминизъм в България и Източна Европа във времето на Студената война?

В заключение: въз основа на подчертаните достойнства на изследванията на гл. ас. д-р Валентина Миткова предлагам да ѝ се присъди академичната длъжност „доцент“ в направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография - История на книгата).

Декларирам, че не съм била в съавторство с кандидатката, нямам конфликт на интереси и не съм забелязала плагиатство в нейните трудове.

София, 25 март 2023 г.

Рецензентка:

(проф. д-р Красимира Даскалова)